

Reklam- och industri-fotografen Emil Heilborn är den fotografiska modernismens främste följare i Sverige. Med djärva kompositioner, en lek med lutande horisonter och abstrakta former bröt han mot invanda fotografiska normer.

TEXT BRUNO EHRS
FOTO EMIL HEILBORN

Lekfull & djärv enkelhet

Efter kaoset vid första världskrigets slut 1918 trädde en ny generation konstnärer fram i Europa och Ryssland. De hade ambitionen att skildra sin samtid med nya ögon. Fotograferna tog vara på kamerans sakliga avbildande med maximal skärpa, rena linjer och sval realism. De var inte längre intresserade av jugendtidens mjuktecknande softfokus-linser, romantiska dunkel och imitation av måleriet. Hantverksmässigt komplicerade kopieringsförfaranden som platinatryck, fotogravyr och gummitryck på grängat, matt papper, ersattes nu av ett tunt, neutralt, högblankt fotopapper.

Ledande fotografer som Alexander Rodtjenko (1891–1956) var en av dem som omdefinierade fotografins roll och skapade det som i dag kallas modernistiskt fotografi. Han använde djärva kompositioner, experimenterade med kollage och skapade bilder med orädda betraktningvinklar och lekfulla närbilder.

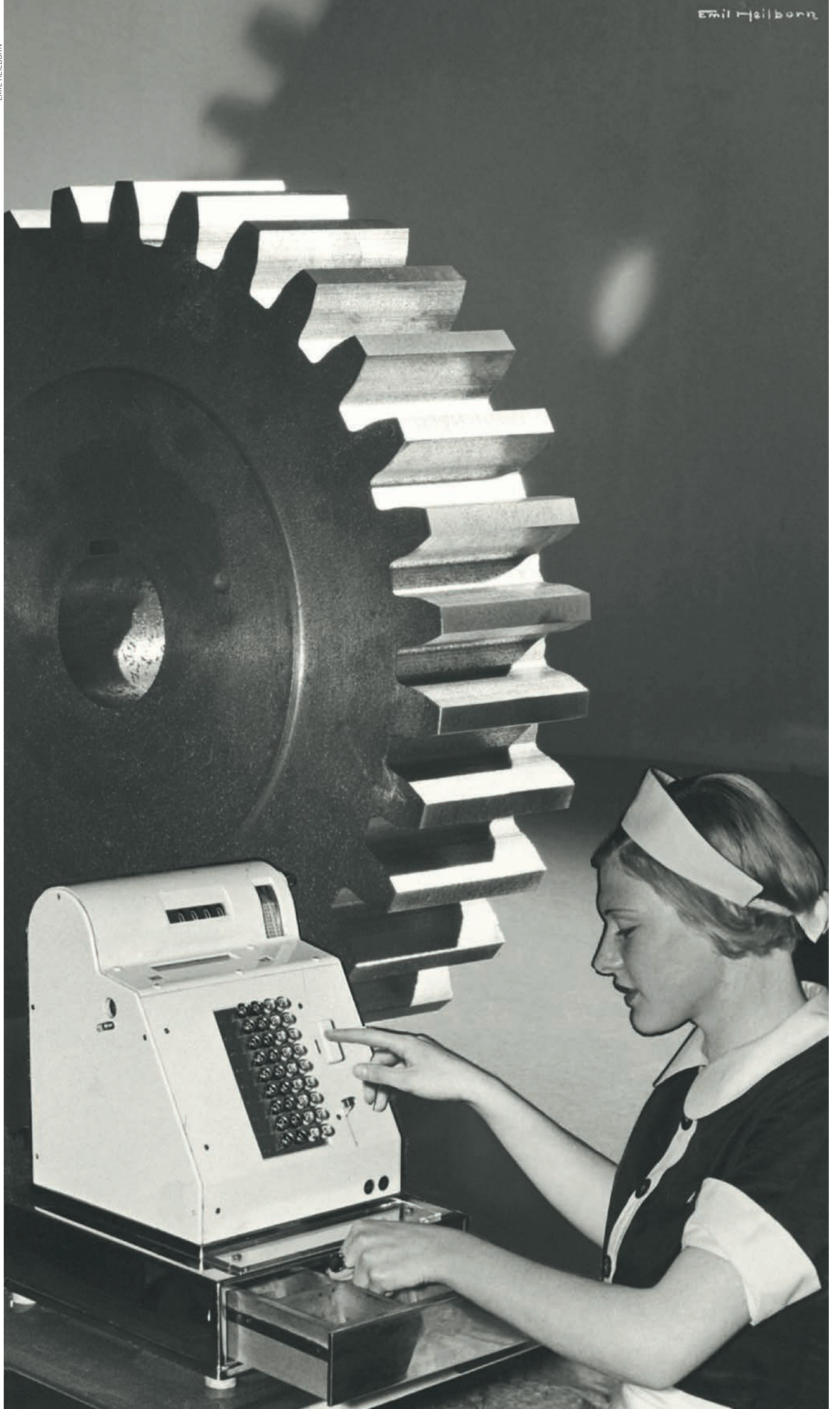
»Konsten har ingen plats i det moderna livet. Den kommer att fortsätta att existera så länge det finns en mani för det romantiska och så länge det finns människor som älskar vackra lögner och bedrägeri. Varje kultiverad person måste föra krig mot konsten. Det är bara kameran som kan beskriva det moderna livet«, skrev Rodtjenko.

Den modernistiska fotografin vill göra betraktaren uppmärksam på de vardagliga tingen. Det är som att upphovspersonen vill säga: »Se hit! Se hur jag och kameran upplever världen.«

Som en följd av denna strömning publicerades 1928 boken *Die Welt ist schön* av den tyske fotografen Albert Renger-Patzsch. Boken blev en omtalad uppslagsbok och innehöll teman om hur världen gestaltade sig. Här skildrades människor, industriell arkitektur, landskap och massproducerade föremål genom en transparent realism. En medeltida katedral och ett fabriksstillverkat skoblock gavs samma aktning och observans från fotografen.

Stockholmsutställningen 1930 på Djurgården blev ett genombrott för funktionalismen i Sverige. Nu skulle alla få det bättre – bort med det gamla, fram med det moderna. Med en optimistisk framtidstro riktades kameran mot framrusande tåg, brobyggen i armerad betong, transformatorstationer och helvita, Bauhaus-inspirerade hus, gärna fotograferade med dramatiska diagonal-kompositioner. Enkla objekt som kastrullock, grönsaker och tandkrämstuber gestaltades plötsligt med en närmast magisk saklighet.

Fotografen Walker Evans förtydligade: »Det är som om det finns en underbar hemlighet på en viss plats och att jag kan fånga den. Det är bara jag som kan göra det. Bara i detta ögonblick och bara av mig.«

»Heilborn talar till oss genom att blanda grafisk form, modern typografi och fotografi.«

Det var i denna tradition fotografen Emil Heilborn verkade och han kom att bli modernismens främste följare här i Sverige.

Det är lätt att fångas av Heilborns fantasifulla estetik. Hans experiment med den handhållna Rolleiflexen måste både ha roat och förbryllat hans samtid. Med sina djärva kompositioner, en lek med lutande horisonter och abstrakta former ville han bryta mot invanda fotografiska normer.

Som i bilden *Soldyrkaren*, där han med full lust lade sig ner på marken och fotograferade rakt uppåt. Eller tvärtom, uppifrån och ner, som i bilden med trafik Korsningen på Odengatan. Här är det inte motivet i sig som är det dramatiska, utan det är Heilborns konstnärliga blick och genomförande som laddar bilderna och gör dem unika. Så hade ingen annan fotograf i Sverige tidigare medvetet låtit bildvinklarna skapa en utmanande spänning.

Men framför allt imponeras jag av hans konstfulla fotomontage. Heilborn talar till oss genom att blanda grafisk form, modern typografi och fotografi. Med kamerans hjälp, i bild efter bild, lät han betraktaren ledas in i det nya industrisamhällets inre väsen.

Kanske hade han läst boken *Es kommt der neue Fotograf* från 1929. Boken var en slags uppslagsbok och bruksanvisning med radikala bildillustrationer med råd på temat hur man blir en modern fotograf.

Emil Heilborn föddes 1900 i Sankt Petersburg i Ryssland och växte upp i en mycket välbärgad miljö. Fadern var generalkonsul och ägare av flera fabriker inom pappersindustrin med flera hundra anställda. Heilborn gick aldrig i vanlig skola, utan undervisades av en privat guvernant. I hushållet fanns elva anställda, bland andra informator, kokerska och två tvätterskor.

När jag år 2001 träffade Emil Heilborn i hans lägenhet på Gärdet i Stockholm berättade han att han som barn åkte rullskridskor inomhus i den palatsliknande lägenheten med 18 rum. I hans barnkammare stod en kanon i trä som det gick att skjuta med.

Efter första världskrigets slut lämnade föräldrarna Ryssland för gott, då familjens stora förmögenhet konfiskerades av den ryska staten. Heilborn hade då redan ett par år tidigare lämnat sitt gamla hemland och flyttat till Stockholm.

Efter studentexamen och militärtjänstgöring reste han 1923 till Detroit, USA, och utbildade sig till ingenjör inom bilindustrin. 27 år gammal återvände han till Sverige och fick anställning på General Motors i Hammarbyhamnen där bilmodellen Chevrolet sattes ihop. (De gigantiska trälådorna som bildelarna fraktades i från USA byggdes så småningom om av arbetarna till populära kolonistugor, men det är en annan historia.)

I början av 1930-talet bestämde sig Heilborn för att byta yrke. Med nystartad ateljé sadlade han om till reklam- och industrifotograf. Hans skicklighet och konstnärliga förmåga kom att ge honom betydelsefulla uppdrag inom storindustrin, bland annat för Stora Kopparberg, LKAB, Scania-Vabis, Electrolux och Sandvikens järnverk.

»Rena, klara linjer, djärva perspektiv och framför allt enkelhet blir den moderna industrifotografens

SLOG IGENOM SOM 93-ÅRING

Industri- och reklamfotografen Emil Douglas Heilborn, föddes 1900 i Ryssland och dog 2003 i Stockholm. Han var utbildad ingenjör och arbetade under en period som konstruktör hos Ford i USA. Vid 93 års ålder fick han ett sent internationellt genombrott på Robert Mann Gallery i New York. Moderna museet förvaltar hans bilder.

»Heilborns lust att experimentera med fotomontage imponerar. Tankarna går till 1910-talets lekfulla dadaister.«

strävan. Skapande fotografi skulle jag vilja säga om maskiner, stålrör eller margarin«, skrev Heilborn för tidningen Foto år 1940.

Den tvåögda spegelreflexkameran Rolleiflex med negativformatet 6 x 6 cm började tillverkas 1928 och kom genom sin lätthet, precision och smidighet att förändra fotografins uttryck. Tekniken har alltid haft stor betydelse för det fotografiska uttrycket. Heilborn kom att bli en av de första fotograferna i Sverige att använda Rolleiflexkameran.

Tidigare hade den krävande storformatskameran på stativ dominerat med omständliga kassetter för bladfilm i storleken 9 x 12 cm och större. För att få rätt ljus i sina kompositioner kunde Heilborn i fabriksmiljöerna experimentera med att parallellkoppla upp till 20 blixtrar.

Att få in text i bilden löstes på ett enkelt sätt. I mörkrummet hade han en glasskiva på vilken han skrev texten. Glasskivan lade han sedan direkt ovanpå förstöringspapperet vid kopieringen. Vile han ha en diffusare text höjde han enkelt glasskivan någon centimeter ovanför förstöringspapperet.

Heilborns lust att experimentera med fotomontage imponerar. Tankarna går till 1910-talets lekfulla dadaister. När jag år 2001 träffade honom frågade jag varifrån han fått inspirationen till sina djärva fotomontage och sakliga industribilder.

– Var det från Heartfield, Bauhaus eller Rodtjenko? frågade jag.

Emil såg lite förvånad ut över namnen, som om de var nya för honom.

– Nej, min inspiration kom från *Das deutsche Lichtbild*, svarade han.

Das deutsche Lichtbild var en påkostad fotografisk årsbok som gavs ut åren 1927–1938. Den innehöll en stilfull blandning inom fotografins alla områden. Speciellt uppmärksammades årsboken de inledande årgångarna för att i text och bild lyfta fram en driven avantgardefotografi. De senare årgångarna förmörkades och boken blev en politisk propagandabok för Tredje riket. Vissa årgångar totalförbjöds i foma Östtyskland och plockades bort från samtliga bibliotek.

Trots Emil Heilborns stora betydelse för svensk fotografi var det länge tyst om hans konstnärskap. Sin första separatutställning hade han på Robert Mann Gallery i New York år 1993 där han visade 29 vintagebilder. Heilborn var då 93 år gammal.

Tjugo år senare ställde kuratorn Petter Österlund samman hans första fotobok med tillhörande fotoutställningar. Ett par dagar innan utställningen *Emil Heilborn. Quality Made – Made in Sweden* plockades ner i hans gamla barndomsstad Sankt Petersburg, avled Emil Heilborn, 103 år gammal. 🇸🇪

MÅNGSYSSLAREN EMIL HEILBORN

I filmen »På rymmen med Pippi Långstrump«, där luffaren Konrad spelar på en såg, är det Emil Heilborn som står för originalmusiken. Emil Heilborn var även en mycket skicklig idrottsman. Han utmärkte sig i kappsegling, fältskjutning, fallskärms-hoppning och simning. År 1936 blev han världsmästare i bågskytte.

